

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.7-9-151>

ՍԵՐԳԵՅ ՂԱԶԻՆՅԱՆ

ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի և
Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի (ՀԱՀ) դասախոս,
ԵՊՀ եվրոպական ուսումնասիրությունների կենտրոնի փորձագետ,
<https://orcid.org/0000-0003-2796-1322>

SERGEY GHAZINYAN

Lecturer at the Chair of European and International Law,
Yerevan State University (YSU), and the American University of Armenia (AUA)
Expert at the YSU Center for European Studies

СЕРГЕЙ КАЗИНЯН

Преподаватель кафедры европейского и международного права
Ереванского государственного университета (ЕГУ) и
Американского университета Армении (АУА),
Эксперт Центра европейских исследований ЕГУ

ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԹՐԱՖԻԲԻՆԳԻ ԵՎ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ԵՆԹԱՐԿՎԱԾ
ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒՄԸ ԵՎ ՈՒՂՂՈՐԴՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔ

THE NATIONAL REFERRAL MECHANISM OF PERSONS SUBJECTED TO
TRAFFICKING AND EXPLOITATION IN HUMAN BEINGS AS A GUARANTEE
OF THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

НАЦИОНАЛЬНЫЙ МЕХАНИЗМ ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЯ ЛИЦ,
ПОДВЕРГНУТЫХ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ И ЭКСПЛУАТАЦИИ
КАК ГАРАНТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Ներածություն

Աշխարհում մարդկանց թրաֆիքինգը՝ որպես ժամանակակից ստրկության ձև, հաշվի առնելով դրա լատենտայնությունը, դժվար է բացահայտել¹: Մարդկանց թրաֆիքինգը և շա-

¹ Բեյլզ, Ք., Հեսթեր, Օ., & Սիլվերման, Բ. Վ. (2015 թ.): Ժամանակակից ստրկությունը Միացյալ Թագավորությունում. քանի՞ զոհ: Կարևորություն, 12(3), 16–21: https://www.researchgate.net/publication/280972981_Modern_slavery_in_the_UK_How_many_victims:

հազործումը Հայաստանի համար ևս շարունակում է մնալ մարդու իրավունքների մարտահրավեր, որը սրվում է տարածաշրջանային անկայունության, միգրացիոն հոսքերի, սոցիալ-տնտեսական խնդիրների և ոչ ֆորմալ տնտեսության պատճառով:

Դրան հակազդելու նպատակով կիրառվում է մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց ուղղորդման կարգը, որը միտված է ապահովելու անհապաղ հայտնաբերում և նույնացում, ինչպես նաև աջակցության և պաշտպանության տրամադրում՝ կանոնակարգված եղանակով: Հայաստանի իրավական կառուցակարգերը փաստում են պետության հանձնառությունը՝ կատարելու մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման զոհերի նկատմամբ ներպետական օրենսդրությամբ և միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորությունները, առաջին հերթին՝ նրանց հայտնաբերման միջոցով:

Հիմնական հետազոտություն

Հայաստանի կողմից մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարն ունի իրավական և քաղաքական հստակ հիմքեր՝ ձևավորված միջազգային պարտավորությունների հաշվառմամբ: Պետությունը վավերացրել է ոլորտի միջազգային և տարածաշրջանային հիմնական փաստաթղթերը, այդ թվում՝ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան (եւս թրաֆիքինգի դեմ պայքարի կոնվենցիա, 2005 թվականի մայիսի 16)², որը Հայաստանը վավերացրել է 2008 թվականին, Միավորված Ազգերի Կազմակերպության (ՄԱԿ) Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի կոնվենցիան (2000 թվականի նոյեմբերի 15) և դրա լրացուցիչ արձանագրությունը՝ Մարդկանց, մասնավորապես կանանց և երեխաների թրաֆիքինգի կանխարգելման, արգելման և պատժի մասին (Պալերմոյի արձանագրություն)³, ինչպես նաև Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության (ԱՄԿ) մի շարք կոնվենցիաներ, այդ թվում՝ Հարկադիր աշխատանքի մասին թիվ 29 կոնվենցիան (1930 թվականի հունիսի 28), Հարկադիր աշխատանքի վերացման մասին թիվ 105 կոնվենցիան (1957 թվականի հունիսի 25), Միգրանտ աշխատողների մասին թիվ 143 կոնվենցիան (Լրացուցիչ դրույթներ) (1975 թվականի հունիսի 24) և Երեխաների աշխատանքի արգելված ձևերի մասին թիվ 182 կոնվենցիան (1999 թվականի հունիսի 17)⁴:

Նշված միջազգային պայմանագրերով անդամ պետությունները պարտավորություն են ստանձնում ոչ միայն իրականացնել քրեական հետապնդում մարդկանց թրաֆիքինգ և շահագործում կատարած անձանց նկատմամբ, այլև նույնացնել, աջակցել և պաշտպանել այդ հանցանքի զոհերին, դիտարկելով այն՝ որպես մարդու իրավունքների խնդիր և անձի համար երաշխավորելով այդ ծառայությունների հասանելիությունն անկախ իրավապահ մարմինների հետ համագործակցությունից: Այդուամենայնիվ, մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց աջակցության և պաշտպանության համար հիմնարար նախապայման է նրանց արդյունավետ հայտնաբերումը և ուղղորդումը⁵ (Գրեգուլսկան և այլք, 2020 թ.):

Ներպետական մակարդակում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված

² Եվրոպայի խորհուրդ: (2005թ.): Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին: Վարչակա, 16.V.2005: <https://rm.coe.int/168008371d>:

³ ՄԱԿ-ի Անդրազգային հանցավորության դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա և դրա լրացուցիչ արձանագրությունները: <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>:

⁴ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն: *ԱՄԿ-ի կոնվենցիաներ*: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12000:0::NO:

⁵ Հեղինակային խումբ (Գրեգուլսկա և այլք): (2020թ.): Հետազոտություն՝ անդամ պետությունների ազգային և միջպետական ուղղորդման մեխանիզմների աշխատանքը վերանայելու վերաբերյալ: Լյուքսեմբուրգ: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d5542e9c-0e92-11eb-bc07-01aa75ed71a1/language-en>:

անձանց ուղղորդման կարգն ամրագրված է «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին» օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք)⁶, ենթաօրենսդրական և գերատեսչական ակտերով: Օրենքը զոհերի նույնացումը, ուղղորդումը, աջակցությունը և պաշտպանությունը կարգավորող հիմնական իրավական ակտն է: Այն սահմանում է, որ ուղղորդում է համարվում Օրենքով նախատեսված նպատակներով անձի և համապատասխան պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմնի, հասարակական կամ այլ կազմակերպության միջև կապի ստեղծումը և (կամ) այդ անձի շահերին առնչվող խնդիրների լուծումը համապատասխան պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմին, հասարակական կամ այլ կազմակերպություն փոխանցելը:

Օրենքից զատ, մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց ուղղորդման ընթացակարգերը կարգավորվում են Կառավարության առանձին որոշումներով, որոնք ֆրագմենտացված են և որոշ դեպքերում ոչ արդիական: Մասնավորապես, ՀՀ կառավարության «Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) ենթարկված անձանց ազգային ուղղորդման կարգը հաստատելու մասին» 2008 թվականի նոյեմբերի 20-ի N 1385-Ա որոշումն ընդունվել է օրենքի ընդունումից առաջ և փոփոխության է ենթարկվել միայն 2010 թվականին⁷: Գտնում ենք, որ այն չի արտացոլում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման, աջակցության և պաշտպանության վերաբերյալ Օրենքով ամրագրված մոտեցումները և ընթացակարգային երաշխիքները:

Թեև օրենքը հիմնականում կարգավորում է ուղղորդման հետ կապված հարաբերությունները, նշված որոշումը շարունակում է գործել, որը կառավարությանը կլիազորեր ընդունել մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց ուղղորդման կարգ: Մեր դիտարկմամբ, այս բացթողումը ստեղծում է իրավական որոշակիության խնդիր և ենթաօրենսդրական մակարդակում օրենքից բխող կարգավորումների հստակեցման, մասնավորեցման և գործնական հնարավոր խոչընդոտների լուծման անհրաժեշտություն:

Զուգահեռ, ՀՀ կառավարության «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման հավանական զոհերին, զոհերին և հատուկ կատեգորիայի զոհերին «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված աջակցության տրամադրման կարգը, չափերը, ինչպես նաև աջակցության և պաշտպանության նպատակով հատուկ կատեգորիայի երեխա զոհերի ուղղորդման ընթացակարգը սահմանելու մասին» 2016 թվականի մայիսի 5-ի N 492-Ն որոշմամբ ամրագրվում են ուղղորդման ընթացակարգ հատուկ կատեգորիայի զոհ երեխաների վերաբերյալ⁸: Այնուամենայնիվ, այս մոտեցումը հանգեցնում է նորմատիվ թերի կարգավորման, քանի որ Օրենքով սահմանված հատուկ կատեգորիայի այլ զոհերի՝ անօգնական վիճակում գտնվող անձանց համար ուղղորդման ընթացակարգերը կարգավորված չեն:

Նշված խնդիրների լուծման նպատակով, կարծում ենք, գործող իրավական կարգավորումները պետք է վերանայվեն երեք փոխկապակցված ուղղություններով: Նախ, Օրենքը պետք է լրացվի՝ ներառելով հստակ լիազորող նորմ, որը Կառավարությանը հնարավորու-

⁶ ՀՀ օրենք «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին»: Ընդունվել է 17.12.2014: <https://www.arlis.am/hy/acts/198719/latest>:

⁷ ՀՀ կառավարության որոշում N 1385-Ա «Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) ենթարկված անձանց ազգային ուղղորդման կարգը հաստատելու մասին», 20.11.2008: <https://www.arlis.am/hy/acts/56984/latest>:

⁸ ՀՀ կառավարության որոշում N 492-Ն «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման հավանական զոհերին, զոհերին և հատուկ կատեգորիայի զոհերին աջակցության տրամադրման կարգը, չափերը, ինչպես նաև հատուկ կատեգորիայի երեխաների ուղղորդման ընթացակարգը սահմանելու մասին», 05.05.2016: <https://www.arlis.am/hy/acts/151133/latest>:

թյուն կտա ընդունելու մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց ազգային ուղղորդման համապարփակ կարգ սահմանող որոշում՝ փոփոխություններ կատարելով «Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) ենթարկված անձանց ազգային ուղղորդման կարգը հաստատելու մասին» 2008 թվականի նոյեմբերի 20-ի N 1385-Ա որոշման մեջ:

Երկրորդ, Օրենքում ներկայում գործող որոշ, մասնավորապես՝ պետական մարմինների և գործընկեր ՀԿ-ների հայտնաբերման և ուղղորդման գործընթացում դերն ու պարտականությունները մանրամասն նկարագրող դրույթները հնարավոր է տեղափոխել լրամշակված N 1385-Ա որոշում: Արդյունքում, Օրենքով կամրագրվեն մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց իրավունքները և իրավասու մարմինների պարտականությունները, իսկ գործառնական ընթացակարգերը կսահմանվեն Կառավարության մեկ միասնական որոշմամբ:

Վերջապես, «Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) ենթարկված անձանց ազգային ուղղորդման կարգը հաստատելու մասին» 2008 թվականի նոյեմբերի 20-ի N 1385-Ա որոշման համապարփակ վերանայման շրջանակում, Կառավարության «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված աջակցության տրամադրման կարգը, չափերը, ինչպես նաև աջակցության և պաշտպանության նպատակով հատուկ կատեգորիայի երեխա զոհերի ուղղորդման ընթացակարգը սահմանելու մասին» 2016 թվականի մայիսի 5-ի N 492-Ն որոշմամբ ներկայում ամրագրված երեխաների համար նախատեսված ուղղորդման դրույթները պետք է տեղափոխվեն ազգային ուղղորդման միասնական կարգը սահմանող որոշում: Ավելին, այդ որոշմամբ կարևոր է նաև սահմանել հատուկ կատեգորիայի մյուս զոհերին՝ անօգնական վիճակում գտնվող անձանց հայտնաբերման և ուղղորդման առանձնահատկությունները:

Միջազգային չափանիշներին, այդ թվում՝ Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ) «Ազգային ուղղորդման մեխանիզմների ձեռնարկին» համապատասխան⁹, «Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) ենթարկված անձանց ազգային ուղղորդման կարգը հաստատելու մասին» 2008 թվականի նոյեմբերի 20-ի N 1385-Ա վերանայված որոշումը պետք է սահմանի հայտնաբերման և ուղղորդման մանդատներ «առաջնագծի» բոլոր դերակատարների համար, որոնց տեսադաշտում կարող է հայտնվեն մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձինք: Այն պետք է ամրագրի ուղղորդման գործնական ընթացակարգեր, հաստատությանը և դրա գործառույթներին հատուկ ցուցիչներ ընդունելու պարտադիրություն, համաձայնության և գաղտնիության պահանջների պահպանման անհրաժեշտություն: Որոշումը պետք է նաև կարգավորի շարունակական վերապատրաստումների խնդիրը և ներառի մշտադիտարկման և հաշվետվողականության վերաբերյալ կարգավորումներ:

Գործող ֆրագմենտացված իրավական գործիքները համախմբելով և գործառնական ուղեցույցը՝ ազգային ուղղորդման կարգը Կառավարության համապատասխան որոշմամբ ընդունելով, կարծում ենք Հայաստանը կարող է բարձրացնել մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց հայտնաբերման և ուղղորդման արդյունավետությունը, ինչպես նաև ընթացակարգերի մատչելիությունն ու որոշակիությունը, ապահովել անհապաղ

⁹ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, (2022 թ.): Ազգային ուղղորդման մեխանիզմներ՝ համատեղելով ջանքերը մարդկանց թրաֆիքինգի զոհերի իրավունքների պաշտպանության համար, (2-րդ հրատարակություն): <https://www.osce.org/odihr/510690>:

աջակցություն և պաշտպանություն:

Հայաստանում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց ուղղորդման կարգը բաժանվում է երեք հիմնական փուլի՝ հայտնաբերում, նախանույնացում և նույնացում: Մարդկանց թրաֆիքինգի ենթարկված անձանց հայտնաբերումը ազգային ուղղորդման կարգի կամ մեխանիզմի մուտքի կետն է, սակայն այն մնում է դրա ամենաթերի կարգավորված և գործնականում խնդրահարույց բաղադրիչը:

Միջազգային չափանիշները հստակ ընդգծում են, որ մարդկանց թրաֆիքինգի ենթարկված անձանց վաղ հայտնաբերումը պետության պարտավորությունն է և չպետք է սահմանափակվի իրավապահ կամ սոցիալական պաշտպանության մարմիններով: Եվրոպայի խորհրդի մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի կոնվենցիան պահանջում է, որ անդամ պետությունները ձեռնարկեն միջոցներ, որոնք հնարավորություն կտան ուրվագծել մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց հետ առնչվող մասնագետների լայն շրջանակ, ընդգրկելով՝ աշխատանքի տեսուչներին, առողջապահության, կրթության ոլորտի մասնագետներին և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներին¹⁰: Կոնվենցիայի բացատրական զեկույցը պարզաբանում է, որ այս պարտավորությունը ենթադրում է հայտնաբերման և ուղղորդման պարտավորության հստակ սահմանում և կարողությունների զարգացում¹¹:

Եվրոպայի խորհրդի մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի կոնվենցիայի մշտադիտարկումն իրականացող մարմնի՝ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի փորձագետների խմբի (ԳՐԵՏԱ) դիտարկումները վերահաստատել են, որ պետություններն ունեն պոզիտիվ պարտավորություն նախաձեռնողաբար հայտնաբերելու մարդկանց թրաֆիքինգի զոհերին, հատկապես խոցելի խմբերի շրջանում, ինչպիսիք են միգրանտ աշխատողները, երեխաները և ոչ ֆորմալ աշխատանքային հարաբերություններում գտնվող անձինք¹²:

Միգրացիայի միջազգային կազմակերպության (ՄՄԿ) «Մարդկանց թրաֆիքինգի զոհերի ազգային ուղղորդման մեխանիզմներ. թերություններ և ապագա զարգացում» զեկույցն (2017թ.) ընդգծում է, որ արդյունավետ ազգային ուղղորդման մեխանիզմները պահանջում են վաղ հայտնաբերման և ուղղորդման հստակ պարտավորություն, որը հիմնված է պետական մարմինների, քաղաքացիական հասարակության և միջազգային կազմակերպությունների միջև համագործակցության վրա: Ավելին, ստանդարտ գործառնական ընթացակարգերի («Standard Operating Procedures») մշակումը կարող է նպաստել ուղղորդման մեխանիզմների որոշակիության ու արդյունավետության ապահովմանը: Այդ ընթացակարգերն կարգավորում են հիմնական գործընթացները, ինչպիսիք են նախնական ստուգումը, տեղեկության փոխանակումը, տեղափոխումը, ծառայությունների հասանելիությունը, տվյալների պաշտպանությունը և հաշվետվողականությունը¹³:

ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Ազգային ուղղորդման կարգի վերաբերյալ ձեռնարկը (2022 թ.) նույնպես ընդգծում է, որ անհապաղ հայտնաբերման պահանջը պետք է ներառվի «առաջնագծի» բո-

¹⁰ Եվրոպայի խորհուրդ, (2005 թ.), Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին, հոդված 10: Վարչակազմ, 16.V.2005: <https://rm.coe.int/168008371d>:

¹¹ Եվրոպայի խորհուրդ, (2005թ.), Մեկնաբանող զեկույց՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի վերաբերյալ, պարբ. 128–137: Վարչակազմ, 16.V.2005, <https://rm.coe.int/16800d3812>:

¹² ԳՐԵՏԱ-ի զեկույց՝ Հայաստանի կողմից Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի կիրարկման վերաբերյալ՝ երրորդ փուլ, պարբ. 170–175, <https://rm.coe.int/greta-third-evaluation-report-on-armenia/1680a6b4ba>:

¹³ Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն, (2017 թ.), Զոհերի ազգային ուղղորդման մեխանիզմներ՝ բացթողումներ և հետագա զարգացումներ, Ժնև, https://publications.iom.int/system/files/pdf/national_referral_mechanisms.pdf:

լոր ոլորտներում: Այն խրախուսում է պետություններին ընդունել հաստատությանը հատուկ գործառույթներ, համապատասխան ցուցիչներ և ուղղորդման ընթացակարգեր: Կարևոր է ընդգծել, որ իրավասու մարմինների համար անհրաժեշտ է իրականացնել կանոնավոր և թիրախային վերապատրաստումներ¹⁴:

Օրենքի 13-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ միջազգային, հասարակական կազմակերպությունները, զանգվածային լրատվության միջոցները, քաղաքացիական հասարակությունը, բոլոր նրանք, ովքեր շահագրգռված են մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման հակազդմամբ, կանխարգելմամբ, մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման ենթարկված անձանց աջակցությամբ, պաշտպանությամբ և հասարակությանը նրանց սոցիալական վերաինտեգրմամբ, իրավունք ունեն փոխանցելու իրավասու որևէ մարմնի իրենց հայտնի տեղեկատվությունը՝ թրաֆիքինգի կամ շահագործման ենթարկված անձանց, ինչպես նաև նրանց առնչվող ենթադրյալ հանցագործության դեպքերի մասին:

Ինչ վերաբերում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ապա դրանք յուրաքանչյուր այն կասկածի դեպքում, որ իրենց գործառույթներից բխող շփման տիրույթում հայտնված անձը հնարավոր է ենթարկված լինի մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման, անձի վերաբերյալ տեղեկությունը սեղմ ժամկետում փոխանցում են կամ անձի գրավոր համաձայնության առկայության պարագայում նրան ուղղորդում են Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն:

Հայաստանի վերաբերյալ իր երրորդ գնահատման զեկույցում ԳՐԵՏՍԱ-ն նշել է մի քանի համակարգային թերություններ մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց վաղ հայտնաբերման առումով, այդ թվում՝ արձանագրելով անբավարար նախաձեռնողականություն, ֆրագմենտացված ինստիտուցիոնալ ներգրավվածություն և գործառնական որոշակիության բացակայություն: Ընդունելով Օրենքում ուրվագծված նույնացման փուլային ընթացակարգը՝ ԳՐԵՏՍԱ-ն մտահոգություն է հայտնել, որ Հայաստանի իշխանությունները մեծապես ապավինում են թրաֆիքինգի զոհերի ինքնանույնացմանը, այլ ոչ դեպքերը հայտնաբերելու համար համակարգված և նախաձեռնողական միջոցներ ձեռնարկելուն:

Չնայած ընդունվել են իրավապահ մարմինների, աշխատանքի տեսուչների և «առաջնագծի» այլ դերակատարների համար մշակված ցուցիչներ պարունակող ձեռնարկներ, ԳՐԵՏՍԱ-ն արձանագրել է այս գործիքների վերաբերյալ սահմանափակ իրազեկվածություն: ԳՐԵՏՍԱ-ն եզրակացրել է, որ անհրաժեշտ են հետագա քայլեր՝ ազգային ուղղորդման կարգը վերանայելու, վաղ հայտնաբերումը բարելավելու և մասնագետներին վերապատրաստելու առումով¹⁵:

Հայտնաբերման փուլի վերաբերյալ ընդհանուր դիտարկումներից զատ, կարևոր է անդրադառնալ նաև առանձին դերակատարների: Պետք է նախ նշել, որ հայտնաբերումը երեք իրավասու մարմինների՝ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության, Ոստիկանության և գործընկեր ՀԿ-ների բացառիկ գործառույթը չէ, չնայած նրանք օրենքով լիազորված են իրականացնել նախաձեռնություն: Գործնականում հայտնաբերումը հաճախ նաև իրականացվում է այլ դերակատարների կողմից, հաշվի առնելով խոցելի բնակչության հետ կամ ռիսկային միջավայրերում դրանց աշխատանքը: Այդ թվում են Առողջապահական և աշ-

¹⁴ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, (2022 թ.), Ազգային ուղղորդման մեխանիզմներ՝ համատեղելով ջանքերը մարդկանց թրաֆիքինգի զոհերի իրավունքների պաշտպանության համար, (2-րդ հրատարակություն), էջեր 25–36, <https://www.osce.org/odihr/510690>:

¹⁵ ԳՐԵՏՍԱ-ի զեկույց՝ Հայաստանի կողմից Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի կիրարկման վերաբերյալ՝ երրորդ փուլ: <https://rm.coe.int/greta-third-evaluation-report-on-armenia/1680a6b4ba>:

խատանքի տեսչական մարմինը (ԱԱՏՄ), Միասնական սոցիալական ծառայությունը, Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը, Սահմանապահ զորքերը, և Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը, Առողջապահության նախարարությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինները:

Չնայած այս լայն ինստիտուցիոնալ շրջանակին, մեր դիտարկմամբ, հստակ սահմանված մանդատների, ներդաշնակեցված ընթացակարգերի և տարբեր ոլորտներում կանոնավոր վերապատրաստման բացակայությունը լրջորեն խոչընդոտում է վաղ հայտնաբերմանը: Օրինակ՝ ԱԱՏՄ-ն այն կարևոր մարմիններից մեկն է, որն ունի աշխատանքային պայմանները, մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման հնարավոր ռիսկերը ստուգելու ուղղակի գործառույթ: Այնուամենայնիվ, ինչպես ընդգծվել է ԳՐԵՏԱ-ի կողմից, դրա մանդատը բավարար չափով չի համապատասխանում մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի նպատակներին: Չնայած ԱԱՏՄ-ի լիազորությունների ընդլայնմանը, և ներքին ցուցիչների ընդունմանը (Հրաման թիվ 6-Լ, 2021 թվականի դեկտեմբերի 17-ի), խնդրահարույց են չհայտարարված այցեր իրականացնելու արգելքը և այլ սահմանափակումներ¹⁶:

«Առաջնագծի» դերակատարներից շատերը չունեն նման ներքին կարգավորումներ: Դրանց մեծամասնությունը չեն ստանում քննարկվող թեմայի վերաբերյալ կանոնավոր վերապատրաստում: ՄՄԿ-ի ուղղորդման մեխանիզմների վերաբերյալ ուղեցույցի համաձայն՝ այս համակարգային թերությունները լուծելու համար կարևոր է դիտարկել հայտնաբերման և ուղղորդման վերաբերյալ հաստատությունների համար հատուկ ընթացակարգերի, այդ թվում՝ համապատասխան ցուցիչների ընդունումը, ինչպես նաև վերապատրաստման պարտադիրությունը¹⁷:

Հաջորդ՝ նախանույնացման փուլը հստակ կարգավորվում է Օրենքով: Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց պաշտոնական նույնացմանը նախորդում է նախանույնացման փուլը, որն իրականացնում են իրավասու մարմինները: Այս փուլում անձը ստանում է «հավանական զոհի» կարգավիճակ, որը թույլ է տալիս նրան ստանալ նախնական աջակցություն և պաշտպանություն նույնիսկ մինչև պաշտոնական ճանաչումը: Իրավասու մարմինները պարտավոր են հավաքել և ստուգել տեղեկությունը, հայտնաբերել հնարավոր դեպքերը տարբեր աղբյուրներից և անհապաղ փոխանցել Նույնացման հանձնաժողովին: Նախանույնացումը սկսվում է հայտնաբերմամբ ու փոխանցմամբ և ներառում է անձի ինքնության, հանգամանքների և շահագործման վերաբերյալ բավարար տվյալների հավաքում: Իրավասու մարմինը հայտնաբերված անձին ընդունելիս նրա վերաբերյալ տեղեկությունը ոչ ուշ, քան 24 ժամվա ընթացքում բանավոր, այնուհետև գրավոր հայտնում է Նույնացման հանձնաժողովի նախագահին:

Հայաստանում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց պաշտոնական նույնացումը այս գործընթացի վերջին փուլն է: Հայտնաբերումից և իրավասու մարմնի կողմից նախանույնացումից հետո դեպքերը ներկայացվում են Նույնացման հանձնաժողովին, որը ստեղծվել է Օրենքով: Դրա գործունեությունը կարգավորվում է ՀՀ կառավարության N 1200-Ն որոշմամբ¹⁸:

¹⁶ Նույն տեղում:

¹⁷ Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն, (2017թ.), Ձոռերի ազգային ուղղորդման մեխանիզմներ՝ բացթողումներ և հետագա զարգացումներ, պարբ. 7.7, ԺՆՆ, https://publications.iom.int/system/files/pdf/national_referral_mechanisms.pdf:

¹⁸ ՀՀ կառավարության որոշում N 1200-Ն «Հայաստանի Հանրապետությունում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման զոհերի նույնացման հանձնաժողովի աշխատակարգը, մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման

Այն միակ մարմինն է, որը լիազորված է մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձին ճանաչելու որպես զոհ, հիմք ընդունելով ՀՀ կառավարության N 1534-Ն որոշմամբ հաստատված ցուցիչները¹⁹: Նույնացումից հետո անձը ստանում է Հայաստանի օրենսդրությամբ երաշխավորված իրավունքների և ծառայությունների ամբողջ շրջանակի հասանելիություն, ներառյալ կացարանի, բժշկական օգնության, իրավաբանական օգնության, կրթության, զբաղվածության և փոխհատուցման հասանելիություն: Ուստի, այս փուլն անձի իրավունքների տեսանկյունից ունի հիմնարար նշանակություն:

Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի իրավունքահեն և զոհակենտրոն մոտեցումն ապահովելու առումով կարևոր է դրա արդյունավետ և անկախ մարմնի կողմից իրականացվող մշտադիտարկումը²⁰: Այն պետք է լինի մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց ազգային ուղղորդման կարգի անբաժան մաս: Միջազգային չափանիշները մշտապես շեշտում են, որ ուղղորդման կարգերը պետք է ենթարկվեն պարբերական գնահատման՝ դրանց արդյունավետությունը գնահատելու համար: Եվրոպայի խորհրդի Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի կոնվենցիան խրախուսում է մասնակից պետություններին քննարկել ազգային զեկուցողների կամ այլ անկախ մեխանիզմների նշանակման հարցը՝ պետական հաստատությունների գործունեությունը վերահսկելու և մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի օրենսդրության, այդ թվում՝ ազգային ուղղորդման կարգի կիրառումը գնահատելու համար²¹: Բացատրական զեկույցը լրացուցիչ պարզաբանում է, որ նման մեխանիզմները պետք է ունենան անկախ գնահատում իրականացնելու, առաջարկություններ ներկայացնելու և օրենսդիր մարմնին պարբերաբար հաշվետվություններ ներկայացնելու կարողություն²²:

ՄԿԿ-ի ուղղորդման մեխանիզմների վերաբերյալ ուղեցույցը նույնպես ընդգծում է շարունակական մշտադիտարկման և գնահատման անհրաժեշտությունը, ներառյալ՝ համագործակցության մակարդակը և կայունությունը²³: Նմանապես, ԵԱՀԿ ձեռնարկը խորհուրդ է տալիս պետություններին ստեղծել մշտադիտարկման մարմին, որը լիազորված կլինի վերանայել ուղղորդման կարգի որակը, հաշվետվողականությունը և կատարողականը, ինչպես նաև ապահովել բողոքարկման մեխանիզմներին հասանելիություն²⁴:

Ներկայում Հայաստանը չունի ազգային ուղղորդման կարգի արդյունավետությունը գնահատելու մասնագիտացված մեխանիզմ: Չնայած Մարդու իրավունքների պաշտպանն ունի

զոհերի նույնացման հանձնաժողովի կողմից Հայաստանի Հանրապետությունում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի հարցերով խորհուրդ ներկայացվող հաշվետվության ձևը սահմանելու մասին», 15.10.2015, <https://www.arlis.am/hy/acts/155061/latest>:

¹⁹ ՀՀ կառավարության որոշում N 1534-Ն «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման զոհերի նույնացման հանձնաժողովի կողմից անձին որպես զոհ կամ հատուկ կատեգորիայի զոհ ճանաչելու ցուցիչները հաստատելու մասին», 06.10.2022, <https://www.arlis.am/hy/acts/169215/latest>:

²⁰ Ղազինյան Ս. (2023), Ազգային մշտադիտարկման մեխանիզմները՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի զարգացման միջոց, Պետություն և իրավունք, 2(101), 54–65, <https://journals.yeu.am/index.php/state-and-law/article/view/11789/9331>:

²¹ Եվրոպայի խորհուրդ, (2005 թ.), Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին, հոդված 29, մաս 4, Վարշավա, 16.V.2005, <https://rm.coe.int/168008371d>:

²² Եվրոպայի խորհուրդ, (2005 թ.), մեկնաբանող զեկույց՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի վերաբերյալ, պարբ. 298, Վարշավա, 16.V.2005, <https://rm.coe.int/16800d3812>:

²³ Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն, (2017 թ.), Զոհերի ազգային ուղղորդման մեխանիզմներ՝ բացթողումներ և հետագա զարգացումներ, պարբ. 7.6, Ժնև, https://publications.iom.int/system/files/pdf/national_referral_mechanisms.pdf:

²⁴ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, (2022 թ.), Ազգային ուղղորդման մեխանիզմներ՝ համատեղելով ջանքերը մարդկանց թրաֆիքինգի զոհերի իրավունքների պաշտպանության համար, (2-րդ հրատարակություն), էջեր 32 և 34, <https://www.osce.org/odihr/510690>:

իրավունքների պաշտպանության լայն սահմանադրական մանդատ, այն չի ծառայում որպես մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի և մասնավորապես՝ ազգային ուղղորդման կարգի մշտադիտարկման մասնագիտացված մարմին: Ինչպես նշել է ԳՐԵՏԱ-ն իր երրորդ գնահատման զեկույցում, Հայաստանը չի նշանակել ազգային զեկույցող կամ համարժեք մարմին՝ թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մշտադիտարկման հստակ սահմանված մանդատով²⁵:

Մեր կարծիքով, այս բացը խոչընդոտում է ազգային ուղղորդման կարգի խնդիրները համակարգված կերպով բացահայտելու, ուղղորդումների արդյունավետությունը գնահատելու, ինչպես նաև բարելավման համար առաջարկություններ ձևակերպելու հնարավորությանը: Ուստի, անհրաժեշտ է քննարկել Հայաստանում ոլորտի, այդ թվում՝ ազգային ուղղորդման կարգի անկախ և մասնագիտացված մշտադիտարկման մեխանիզմի ստեղծելու կամ Մարդու իրավունքների պաշտպանին օրենքով կոնկրետ գործառույթ վերապահելու հարցը:

Եզրակացություն

Հայաստանը վերջին տասնամյակում զարգացրել է մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման օրենսդրական հիմքերը՝ ընդունելով ոլորտային օրենք, ստեղծելով Նույնացման հանձնաժողով և զարգացնելով համագործակցությունը միջազգային ու քաղաքացիական հասարակության դերակատարների հետ: Այնուամենայնիվ, գործող ուղղորդման կարգը մասնատված է, իրավական առումով թերի և գործնականում հազվադեպ կիրառվող: Կառավարության գործող որոշումները չեն համապատասխանում 2014 թ. օրենքով ներդրված կառուցվածքին և ընթացակարգերին, ինչի հետևանքով բացակայում է համընդհանուր կիրառելի գործիքակազմ:

Անհրաժեշտ է փոխարինել գործող կարգավորումները Կառավարության նոր, համապարփակ որոշմամբ, որը կկարգավորի բոլոր փուլերը՝ հայտնաբերումը և ուղղորդումը՝ հստակեցնելով ներգրավված բոլոր մարմինների մանդատները, գործընթացները և փոխգործակցության կանոնները: «Առաջնագծի» մարմինների դերը պետք է ամրապնդվի համապատասխան ցուցիչներով, վերապատրաստումներով և ընթացակարգերով՝ ապահովելով վաղ հայտնաբերման արդյունավետություն:

Ուղղորդման կարգի բարեփոխումները պետք է ընթանան իրավունքահեն և զոհակենտրոն մոտեցման սկզբունքներին համահունչ՝ ձևավորելով մեխանիզմ, որը ապահովում է զոհերի իրավունքների պաշտպանության երաշխիքներ, աջակցություն և պաշտպանություն: Հարկավոր է ներդնել նաև անկախ և մասնագիտացված մշտադիտարկման մեխանիզմ՝ կարողությամբ հետևելու համակարգի իրականացմանը, բացահայտելու թերությունները և խթանելու պետության իրավունքահեն արձագանքի կայուն զարգացումը:

Ամփոփագիր: Ազգային ուղղորդման կարգերը կամ մեխանիզմները («National Referral Mechanism») մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի իրավունքահեն և զոհակենտրոն քաղաքականության անկյունաքարերից են, որոնք մշակված են համակարգված ընթացակարգերի միջոցով զոհերի նույնացման, պաշտպանության և աջակցության ապահովման համար: Հիմնվելով մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշների վրա՝ դրանք իրավական պարտավորությունները վերածում են գործնական քայլերի՝ սահմանելով իրավասու մարմինների դերը և ուղղորդման եղանակները: Ուղղորդման կարգերի վերաբերյալ իրավական

²⁵ Եվրոպայի խորհուրդ, (2023 թ.), ԳՐԵՏԱ-ի զեկույց՝ Հայաստանի կողմից Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի կիրարկման վերաբերյալ՝ երրորդ փուլ, պարբ. 21, <https://rm.coe.int/greta-2023-08-fgr-arm-third-eval-report-en/1680ac0c44>:

կարգավորումների և գործնականում դրանց կիրառման ուսումնասիրությունը կարևոր է մարդկանց թրաֆիքինգի ենթարկված անձանց նույնացման արդյունավետության գնահատման համար:

Սույն հոդվածն ուսումնասիրում է Հայաստանում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց ուղղորդման կարգը, այդ թվում՝ օրենսդրական կարգավորումները և գործնական խնդիրները: Հետազոտությունը վերաբերում է Հայաստանի ուղղորդման կարգի երեք հիմնական ընթացակարգային փուլերին՝ հայտնաբերում, նախանույնացում և նույնացում:

Արդյունքներն ընդգծում են ոլորտում նշանակալի ձեռքբերումներ, այդ թվում՝ ոլորտային օրենքի ընդունումը, հստակ մանդատներով իրավասու մարմինների ստեղծումը, ինչպես նաև իրավունքահեն և զոհակենտրոն առաջնահերթությունը: Այնուամենայնիվ, շարունակական թերությունները խաթարում են համակարգի արդյունավետ աշխատանքը՝ անհապաղ և արդյունավետ պաշտպանելու զոհերին: Մասնավորապես, հայտնաբերման փուլը մնում է ամենախնդրահարույցը՝ «առաջնագծի» դերակատարների համար անորոշ մանդատներով, ստանդարտ գործառնական ընթացակարգերի բացակայությամբ, անբավարար վերապատրաստմամբ և ֆրագմենտացված համակարգմամբ:

Հոդվածն արտացոլում է Հայաստանի փորձի և զոհակենտրոն ու իրավունքահեն մոտեցումների վերաբերյալ միջազգային չափանիշների համեմատական վերլուծությունը՝ պնդելով, որ ազգային ուղղորդման մեխանիզմները պահանջում են ոչ միայն իրավական երաշխիքներ, այլև իրավասու մարմինների կարողությունների կայուն զարգացում, ներդաշնակեցված ներքին ընթացակարգեր և բոլոր ոլորտների նախաձեռնողական ներգրավվածություն: Հոդվածը ներկայացնում է օրենսդրական և գործնական առաջարկություններ, որոնք ուղղված են Հայաստանի ազգային ուղղորդման կարգի արդյունավետության, մատչելիության և հաշվետվողականության բարձրացմանը:

Annotation. National referral procedures or mechanisms (“National Referral Mechanisms”) are cornerstones of a human rights-based and victim-centered anti-trafficking policy, designed through systematic procedures to ensure the identification, protection, and assistance of victims. Based on international human rights standards, they translate legal obligations into practical steps by defining the roles of competent authorities and referral pathways. Studying the legal regulations and the practical application of referral procedures is crucial for assessing the protection of and the effectiveness for persons subjected to trafficking.

This article examines the referral pathways for persons subjected to trafficking and exploitation in Armenia, including legislative regulations and practical challenges. The study focuses on the three main procedural stages of the referral mechanism: detection, pre-identification, and identification.

The findings highlight significant achievements in the field, including the adoption of a dedicated law, the establishment of competent bodies with clear mandates, and the prioritisation of a human rights-based and victim-centred approach. Nevertheless, persistent shortcomings undermine the system’s effective operation to promptly and adequately protect victims. In particular, the detection phase remains the most problematic, with frontline actors having ambiguous mandates, lacking standard operating procedures, insufficient training, and fragmented coordination.

The article provides a comparative analysis of Armenia’s experience against international standards on victim-centered and human rights-based approaches, arguing that national referral mechanisms require not only legal guarantees but also sustained capacity-building of competent bodies, harmonized internal procedures, and proactive engagement from all sectors. The article offers legislative and practical recommendations aimed at improving the effectiveness, accessibility, and accountability of Armenia’s national referral mechanism.

Аннотация. Национальные процедуры, или механизмы направления («National Referral Mechanisms») являются краеугольным камнем политики по борьбе с торговлей людьми, основанной на правах человека и ориентированной на жертву. Они разработаны посредством систематизированных процедур для обеспечения выявления, защиты и оказания помощи жертвам. Опираясь на международные стандарты в области прав человека, такие механизмы превращают правовые обязательства в практические меры, определяя роли

компетентных органов и пути направления. Изучение правового регулирования и практического применения процедур направления имеет ключевое значение для оценки уровня защиты лиц, подвергшихся торговле людьми, и эффективности системы в целом.

В данной статье рассматривается процедура направления лиц, подвергшихся торговле людьми и эксплуатации в Армении, включая законодательные нормы и практические проблемы. Исследование охватывает три основных процедурных этапа механизма направления: выявление, предварительное установление статуса и формальное установление статуса.

Результаты исследования подчеркивают значительные достижения в данной сфере, включая принятие специального закона, создание компетентных органов с четкими мандатами, а также приоритетность подхода, основанного на правах человека и ориентированного на жертву. Тем не менее, сохраняющиеся недостатки подрывают эффективную работу системы по обеспечению своевременной и адекватной защиты жертв. В частности, этап выявления остается наиболее проблематичным: роли «передовых» акторов остаются неясными, отсутствуют стандартные операционные процедуры, обучение недостаточно, а координация фрагментирована.

Статья представляет собой сравнительный анализ армянского опыта в контексте международных стандартов, касающихся подходов, ориентированных на жертву и права человека. В ней утверждается, что национальные механизмы направления требуют не только правовых гарантий, но и устойчивого развития потенциала компетентных органов, гармонизированных внутренних процедур и проактивного участия всех секторов. В статье предлагаются законодательные и практические рекомендации, направленные на повышение эффективности, доступности и подотчетности национального механизма направления в Армении.

Բանալի բառեր - մարդիկ թրաֆիքինգի և շահագործում զոհեր, ազգային ուղղորդման մեխանիզմ, մարդու իրավունքներ, հայտնաբերում, նույնացում, զոհակենտրոն մոտեցում, պաշտպանություն, աջակցություն, Հայաստան, միջազգային չափանիշներ:

Keywords: victims of trafficking and exploitation, national referral mechanism, human rights, detection, identification, victim-centered approach, protection, assistance, Armenia, international standards.

Ключевые слова: жертвы торговли людьми и эксплуатации, национальный механизм направления, права человека, выявление, установление статуса, подход, ориентированный на жертву, защита, помощь, Армения, международные стандарты.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Եվրոպայի խորհուրդ, (2005թ.), Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին, Վարշավա, 16.V.2005, <https://rm.coe.int/168008371d>
2. ՄԱԿ-ի Անդրազգային հանցավորության դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա և դրա լրացուցիչ արձանագրությունները, <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>
3. Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն, ԱՄԿ-ի կոնվենցիաներ, https://normlex.ilo.org/dyn/normlex_en/f?p=NORMLEXPUB:12000:0::NO
4. Եվրոպայի խորհուրդ, (2005 թ.), Մեկնաբանող զեկույց՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի վերաբերյալ, Վարշավա, 16.V.2005, <https://rm.coe.int/16800d3812>
5. Եվրոպայի խորհուրդ, (2023թ.), ԳՐԵՏԱ-ի զեկույց՝ Հայաստանի կողմից Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի կիրարկման վերաբերյալ՝ երրորդ փուլ, <https://rm.coe.int/greta-third-evaluation-report-on-armenia/1680a6b4ba>
6. Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն, (2017 թ.), Զոհերի ազգային ուղղորդման մեխա-

նիզմներ՝ բացթողումներ և հետագա զարգացումներ, Ժնև, https://publications.iom.int/system/files/pdf/national_referral_mechanisms.pdf

7. ՄՄԿ, Ուղեցույց՝ ուղղորդման մեխանիզմների վերաբերյալ՝ խոցելի միգրանտների և մարդկանց թրաֆիքինգի զոհերի պաշտպանության համար, <https://publications.iom.int/books/iom-guidance-referral-mechanisms>

8. ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, (2022 թ.), Ազգային ուղղորդման մեխանիզմներ՝ համապետելով ջանքերը մարդկանց թրաֆիքինգի զոհերի իրավունքների պաշտպանության համար, (2-րդ հրատարակություն), <https://www.osce.org/odihr/510690>

9. Հեղինակային խումբ (Գրեգուլսկա և այլք), (2020 թ.), Հեղափոխություն՝ անդամ պետությունների ազգային և միջպետական ուղղորդման մեխանիզմների աշխատանքը վերանայելու վերաբերյալ, Լյուքսեմբուրգ, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d5542e9c-0e92-11eb-bc07-01aa75ed71a1/language-en>

10. Բելլզ, Ք., Հեսթեր, Օ., & Սիլվերման, Բ. Վ. (2015 թ.), Ժամանակակից ստրկությունը Միացյալ Թագավորությունում. քանի՞ զոհ: Կարևորություն, 12(3), 16–21: https://www.researchgate.net/publication/280972981_Modern_slavery_in_the_UK_How_many_victims

11. Ղազինյան, Ս. (2023), Ազգային մշտադիտարկման մեխանիզմները՝ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի զարգացման միջոց: Պետություն և իրավունք, 2(101), 54–65, <https://journals.ysu.am/index.php/state-and-law/article/view/11789/9331>

12. ՀՀ օրենք «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին», Ընդունվել է 17.12.2014, <https://www.arlis.am/hy/acts/198719/latest>

13. ՀՀ կառավարության որոշում N 1385-Ա «Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) ենթարկված անձանց ազգային ուղղորդման կարգը հաստատելու մասին», 20.11.2008, <https://www.arlis.am/hy/acts/56984/latest>

14. ՀՀ կառավարության որոշում N 492-Ն «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման հավանական զոհերին, զոհերին և հատուկ կատեգորիայի զոհերին աջակցության տրամադրման կարգը, չափերը, ինչպես նաև հատուկ կատեգորիայի երեխաների ուղղորդման ընթացակարգը սահմանելու մասին», 05.05.2016, <https://www.arlis.am/hy/acts/151133/latest>

15. ՀՀ կառավարության որոշում N 1534-Ն «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման զոհերի նույնացման հանձնաժողովի կողմից անձին որպես զոհ կամ հատուկ կատեգորիայի զոհ ճանաչելու ցուցիչները հաստատելու մասին», 06.10.2022, <https://www.arlis.am/hy/acts/169215/latest>

16. ՀՀ կառավարության որոշում N 1200-Ն «Հայաստանի Հանրապետությունում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման զոհերի նույնացման հանձնաժողովի աշխատակարգը, մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման զոհերի նույնացման հանձնաժողովի կողմից Հայաստանի Հանրապետությունում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի հարցերով խորհուրդ ներկայացվող հաշվետվության ձևը սահմանելու մասին», 15.10.2015, <https://www.arlis.am/hy/acts/155061/latest>

Ղազինյան Ս. - ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի և Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի (ՀԱՀ) դասախոս, ԵՊՀ եվրոպական ուսումնասիրությունների կենտրոնի փորձագետ, ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն, էլիասցե՝ sergey.ghazinyan@ysu.am:

Ներկայացվել է խմբագրություն 28.07.2025 թ., տրվել է գրախոսության 28.07.2025 թ., երաշխավորվել ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի վարիչ, ի.գ.թ., դոցենտ Ա. Ասատրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 01.10.2025 թ.: